

Pavel Barša, Josef Fulka: *Michel Foucault. Politika a estetika*

Praha, Dokořán 2006, 200 s.

Kniha *Michel Foucault. Politika a estetika* od autorů Pavla Barši a Josefa Fulky vyvolává hned při čtení přebalu několik zásadních očekávání. Za prvé: vzhledem k tomu, že se jedná o první monografii v českém intelektuálním prostředí věnovanou Foucaultovi (na Slovensku jsme byli předběhnuti textem ve slavné edici Filozofie do vrečka: *Michel Foucault alebo Stať sa iným* od Miroslava Marcelliho) – zda kniha přinese něco nového pro uvažování o Foucaultovi u nás. A vzhledem k výsostnému postavení Foucaulta v mnoha humanitních a společenských vědách ve světě napadá druhá, možná zásadnější otázka – bude to přínos (obhajitelný) i za hranicemi? Konečně za třetí, vzhledem k tomu, že kniha je složena ze dvou tematických částí psaných autory coby svébytné texty, bude toto striktní oddělení pro knihu-celek přínosné a pro čtenáře inspirativní, nebo bude působit násilně a poněkud zbytečně? Shrnutí: očekáváme odpověď na otázku, zdali se podaří dostát úkolu být myšlenkově „původní“ a přitom, jakkoli se autoři zodpovědnosti za něco podobného snaží vyhnout, dostatečně „úvodní“.

Pavel Barša nazval svoji část knihy „Nietzschovské osvícenství“. Začíná se rozbořem Nietzscheho postoje k osvícenství vyloženém zejména ve spise *Tak pravil Zarathustra*. Osvícenství je hodnoceno jako překonání pasivního odmítnutí kompaktní představy světa přitakáním světu, který je stále jiný, proměnlivý a inspirující, skrze aktivní účast na něm při tanci, hře a smíchu. „Vůle“, tedy vztah ke světu, který může nabídnout nepřeborné množství realizací, je v souvislosti s osvícenstvím vykládána jako pozitivní princip účasti a tvorby.

Barša se váhavě, pouze s postupně přibývajícimi zmínkami o Foucaultovi přesunuje k vlastnímu tématu textu, takže se zprvu zdá, jako by stať patřila spíše do nietz-

schovské monografie. Upozorňuje na Foucaultovo pojetí kritiky jako nikoli metody myšlení či zkoumání, ale jako praktického životního postoje, který se uplatňuje i vůči osvícenství. Podle Baršova výkladu obrací Foucault osvícenskou kritiku proti její modle, samotnému rozumu, konkretizovanému v podobě vědeckého diskurzu. Kritika se tak bez svého, nyní zpochybněného, referenčního bodu stává kritikou sebe samé. Opozice rozumné-nerozumné se proměňuje v pole pluralit a definitivnost rozhodnutí pro jedinou pravdu ve vícero možných cest potvrzovaných pouze (protože dostatečně) vůlí subjektu. Za Foucaultův přínos označuje odhalení diskurzu nejen jako prostředku legitimizace moci, ale také coby moci par excellence. Foucaultovo tázání Barša shrnuje do přehledné a neproblematické triády: archeologie vědění (sféra kontroly nad věcmi), genealogie moci (společenská inter-akce), hermeneutika jáství (etika jako sebevztah). Pokračuje v rozvíjení nietzschovského protikladu mezi člověkem historickým a nadhistorickým opozicemi pasivní člověk poznání / aktivní člověk tvorby, explikace jevu / interpretace skutečnosti, dualita/pluralita jevů, univerzální intelektuál přinášející pravdu / kritický intelektuál odhalující možnost. Jeho výklad Foucaulta se tak stává až učebnicovitě přehledným, a text explicitně chválící pluralitu implicitně naopak následuje onu vysmívanou dvojpolovost.

Zajímavější, jelikož bližší Foucaultově netotalizující interpretaci, je druhá polovina knihy „Foucault a literatura“. Fulka hned na jejím začátku upozorňuje, že Foucault nepřemýšlí „o literatuře“, ale „společně s literaturou“, jinými slovy u Foucaulta se nesetkáváme s pohledem na umění, ale na svět a společnost skrze pohled umění. Což je nepochybně pravda, bohužel se tím Foucault ale odchyluje od estetického k filozofickému či sociálněvědnému uvažování. Literaturu (a umění vůbec, Foucault se velmi často obrací i na oblast výtvarného umění, nicméně Fulka se ve své stati

zaměřuje především na ni) totiž používá coby doklad dějinných způsobů uchopování světa, stejně jako za tímto účelem sahá po pracích historických, archivech či dopisech. Umělecké dílo se stává předmětem „archeologie vědění“ a rozbor literárních děl pro účely filozofické opouští půdu estetiky. Nejde zde o předpoklady krásného, hledání jeho příčin a možnosti posuzování a podobné uměnovědné otázky. Foucault se zabývá uměním, protože se nějakým způsobem vztahuje k filozofii a dalším vědám o člověku a společnosti, a tento sourozenecký vztah je u Foucaulta přítomný nejen obsahově, ale i formálně. Foucaultova těkává „snaha myslet vždy jinak“ (s. 103) se nemůže podstaty tohoto vztahu – tedy podobnosti a antagoničnosti pohledů humanitních a společenských věd (jedna strana) a umění (strana druhá) na společenské jevy – nikdy vzdát. I odtud pramení „Foucaultův způsob vyjadřování“, který je „sice impozantní, ale zároveň také dosti nejasný“ (s. 114), a „rétoričnost“ Foucaultovy interpretace Batailleho, která je pokusem „nikoli vyjasňovat text interpretovaný, nýbrž připojit se k jeho specifické řeči“ (s. 141). V rámci estetiky by si právě tento charakteristický, ač postupem času se proměňující esejistický styl vyjadřování, který se pokouší spojit dva sourozence v jednu bytost, zasloužil důslednější komentář. Konečně se to Fulkovi dobře daří při vysvětlování Foucaultovy snahy o nalezení způsobu pojmenování nepojmenovatelného. To je bohužel ale jen dílčí aspekt a celá řada jiných možností výkladu zůstává nerozkryta.

Fulka pokládá Foucaultův koncept „absence díla“ v jeho zájmu o literární díla vybraných autorů za klíčový. Foucaulta fascinuje prvek šílenství, možnosti rozvratu, který je přítomen v tvorbě jím vybraných autorů, prvek, který narušuje homogenitu předkládaného světa a potvrzuje jeho konkrétnost a nepřenositelnost zkušenosti s ním. Na pojem absence díla Fulka navazuje řadou dalších, které staví do centra vždy jedné Foucaultovy interpretace určitého li-

teráta – transgrese (Bataille), simulakrum (Klossowski), vnějšek (Blanchot). Pojmy naznačují všudypřítomnost určité nejistoty, integrovaného rubu – smrti – a na této stránce Foucaultových interpretací staví Fulka základ Foucaultovy estetiky. Bohužel se z Fulkova závěru zdá, jako by tento rys nebyl jedním z více zásadních, ale spíše jediným podstatným, což se vzhledem k opacitě Foucaultova myšlení zdá být příliš univerzálním závěrem.

Kapitolu o Raymondou Rousselovi začíná Fulka souhlasem s Machereyem, že Foucaultova úvaha nad Rousselovým dílem není ani výkladem, ani interpretací, jak tomuto pojmu rozumí literární věda, „nýbrž nastolováním problémů; problémů, které se nemusíme bát označit za ontologické“ (s. 165), a v závěru stati shrnuje, že jeho způsob interpretace se dá označit jako „filozofie literatury“ či „literární filozofie“ (jde „o lekci, kterou může literatura filozofii poskytnout“ s. 174). Není ale samozřejmé, na jaké místo se filozofie a literatura ve vzájemném poměru dostanou, a při natolik důkladné interpretaci Foucaultových děl by bylo přínosné jejich vzájemný poměr u tohoto autora rozhodnout.

Interpretovat Foucaultovy analýzy textů Batailleho, Klossowského či Blanchotovy jako estetické by bylo odvážným a těžkým úkolem (tedy klást Foucaultovým textům otázky, proč ho zajímá právě literatura a výtvarné umění, co na nich je pro něj podstatné, tedy jakou jejich stránku bere Foucault v úvahu apod.). Fulka si však tento úkol poněkud usnadnil a namísto toho ukazuje, co Foucault udělá s materiálem, který by se mohl stát centrem i estetické pozornosti. U autora druhé části knihy je tak patrné, že coby překladatel značné části děl autorů, o nichž se v textu hovoří, má opravdový přehled o citované literatuře a při její interpretaci a hledání zajímavých souvislostí neselhává, jeho stať však postrádá skutečný vhled, který by byl konkrétním postojem k Foucaultovi jako autorovi využívajícímu ke svému charakteristické-

mu způsobu uvažování určitou, Fulkou vybranou oblast nazírání na svět a zároveň oblast svět vytvářející – umění.

Barša s Fulkou přistupují k Foucaultovým textům z různých stran. Fulkova interpretace začíná u textu samotného, čímž se ale nevyhne úskalí čtení příliš konkrétního. Barša ohledává Foucaulta z pozice kontextu, čímž ale snadno dojde k tomu, že Foucault se místo centrem pozornosti stane jen zmínkou „mimochodem“, jedním v linii Nietzscheových pokračovatelů. Střet popsaných přístupů je zajímavý, otázkou zůstává, zda mezi otevřenými čepeli není namísto obklíčené podstaty, zvolené interpretující vůlí, jen prázdný prostor, který „zaplňují donekonečna zmnožované významy“ (s. 37).

Kniha spíše rozšiřuje Foucaultovy interpretace toho, čím by se politika nebo estetika zabývat mohly, než by analyzovala podstatu těchto interpretací. Proto se paradoxně (paradoxně vzhledem k ambici knihy) dozvídáme více o Bataillovi, Kłoskowskim či Blanchotovi, Nietzscheovi či Kantovi než o samotném Foucaultovi. Co se však skrývá za tímto materiálem, který by si mohly jak předtím politika, tak nyní estetika přivlastnit? A ještě spíše než co se skrývá za materiálem – co lze získat pomocí Foucaultem takto nabízeného prostředku? Podstatu Foucaultova vysoce specifického, a proto fascinujícího nazírání se bohužel v tomto prvním původním příspěvku u nás podařilo zachytit jen částečně.

Marta Svobodová

Jana Vobecká: *Populační vývoj Židů v Čechách v 19. a první třetině 20. století. Společenské a hospodářské souvislosti*
Praha, Národohospodářský ústav Josefa Hlávky 2007, 149 s.

O vývoji židovské populace v Čechách se nejčastěji mluví a povýtce téměř výhradně i píše zejména v souvislosti s tragickými

událostmi druhé světové války. Přitom dějiny Židů na našem území jsou neskonale delší a plné řady pozoruhodných epizod. O některých z nich jsme přitom informováni velmi nedostatečně, což se výrazně týká i tak elementárních záležitostí, jako jsou demografické a sociální charakteristiky Židů žijících v českých zemích v období tzv. emancipace (které počíná josefínskými reformami v 80. letech 18. století) a době následné. Kniha Jany Vobecké, která vychází z diplomové práce obhájené v roce 2004 na katedře demografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, tudíž zaplňuje výraznou mezeru, a to navíc velmi erudovaným způsobem.

Text knihy obsahující šest hlavních kapitol se rozpadá do několika rozsahem i kvalitou různorodých částí. V úvodních kapitolách autorka formuluje svá metodologická východiska, časoprostorové zaměření práce, pramennou základnu a stručně nastiňuje dějiny Židů v Čechách (s. 13–34). Jádrem a bezesporu nejcennější částí práce je minuciózní analýza populačního vývoje židovského obyvatelstva (s. 35–87), následovaná o něco slabší kapitolou věnovanou popisu jeho společenských a ekonomických charakteristik (s. 89–105), u které se nemohu zbavit dojmu (mj. díky jinde necitované literatuře a poněkud odlišné struktuře), že byla k původnímu textu práce dodatečně přilepena, aby jinak čistě demografická práce lépe zapadla do edice Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Knihu uzavírá stručný závěr (s. 107–110), seznam pramenů a literatury a v neposlední řadě množství příloh (s. 115–145), které přinášejí podrobná data komentovaná ve vlastním textu či detailním popisem užitých metod demografické statistiky dávající korektně nahlédnout do autorčina metodického instrumentáře.

Jednotlivé kapitoly a podkapitoly analytické části práce zachovávají jednotnou strukturu, autorka vždy nastíní obecný kontext problému, následuje (graficky odlišená) pasáž o použitých zdrojích dat pro